

***Bogna Przybyszewska-Szter*¹**

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**NOWE STANDARDY WYSLUCHANIA MAŁOLETNIICH
W SPRAWACH RODZINNYCH WPROWADZONE USTAWĄ
Z 28 LIPCA 2023R. O ZMIANIE USTAWY – KODEKS RODZINNY
I OPIEKUŃCZY ORAZ NIEKTÓRYCH INNYCH USTAW**

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSP-W.2024.012>

Date of receipt: 19.04.2024

Date of acceptance: 17.12.2024

Streszczenie

Na skutek nowelizacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, podpisanej w dniu 2 sierpnia 2023r. od 15 lutego 2024 r. zaczęły obowiązywać w Polsce nowe standardy dotyczące ochrony małoletnich. Jednym z nich jest instytucja wysłuchania dziecka przez sąd w sprawach rodzinnych, które stanowi jedno z kluczowych zagadnień w kontekście ochrony jego praw oraz zagwarantowania małoletniemu możliwości wyrażenia swojego zdania. Nowelizacja umożliwia wysłuchanie dziecka w procesach sądowych, jeśli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwalają, a sąd uwzględni zdanie i rozsądne życzenia dziecka. W procedurze cywilnej ta czynność procesowa nie stanowi środka zmierzającego do uzyskania materiału dowodowego w sprawie, zaś jej celem jest poznanie zdania dziecka, które powinno być brane pod uwagę, szczególnie w sprawach, które dotyczą środowiska, w którym dziecko przebywa. Wysłuchanie małoletniego jest niezbędne dla zapewnienia jego podstawowych praw oraz stanowi jednocześnie element jego prawa do ochrony w postępowaniu prawnym, które bezpośrednio dotyczy małoletniego. W artykule przeanalizowano przede wszystkim procedurę stanowiącą nowe standardy wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych, pod kątem wprowadzonych zmian.

Słowa kluczowe: prawa dziecka, wysłuchanie dziecka, kodeks rodzinny i opiekuńczy, kodeks postępowania cywilnego, władza publiczna, sąd, nowe standardy

New standards for the hearing of minors in family matters introduced by the Act of 28 July 2023 on amending the Act - Family and Guardianship Code and some other acts (Summary)

As a result of the amendment to the Family and Guardianship Code, signed on 2 August 2023 as of 15 February 2024, new standards concerning the protection of minors became effective in Poland. One of them is the institution of the hearing of the child by the court in family matters, which is one of the key issues in the context of protecting the child's rights and guaranteeing the minor the opportunity to express his or her opinion. The amendment makes it possible for a child to be heard in court trials if his or her mental development, state of health and degree of maturity allow it and the court takes into account the child's opinion and reasonable wishes. In civil procedure, this procedural act is not a measure aimed at obtaining evidence in a case, but its purpose is to learn the

¹ Dr Bogna Przybyszewska-Szter - Katedra Prawa Konstytucyjnego i Nauki o Państwie, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, e-mail: bogna.szter@uwm.edu.pl, ORCID: 0000-0001-8513-2149.

child's opinion, which should be taken into account, especially in cases that concern the child's environment. The hearing of the minor is essential to ensure his/her fundamental rights and at the same time constitutes an element of his/her right to protection in legal proceedings directly affecting the minor. The article mainly analyses the procedure constituting the new standards for the hearing of the child in family cases, in view of the changes introduced.

Key-words: children's rights, hearing of the child, family and guardianship code, code of civil procedure, public authority, court, new standards.

1. W dniu 28 lipca 2023r. została uchwalona przez Parlament ustawa o zmianie ustawy – kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, która nazwana została „Ustawą Kamilka”², na cześć ośmioletniego chłopca, który stracił życie w wyniku stosowanej wobec niego przemocy domowej. Te tragiczne wydarzenia stanowiły ostatecznie przyczynek do wprowadzenia zmian w prawie, których głównym celem było wdrożenie „standardów ochrony małoletnich” we wszystkich placówkach i instytucjach pracujących z dziećmi. Ustawa ta zawiera szereg rozwiązań, mających na celu lepszą ochronę dzieci przed przemocą i zapewnienie im kompleksowej pomocy w przypadku skrzywdzenia³.

Na skutek wprowadzonych zmian w dniu 15 lutego 2024r. weszły w życie przepisy nowelizujące między innymi kodeks rodzinny i opiekuńczy (dalej: k.r.o.)⁴ oraz kodeks postępowania cywilnego (dalej k.p.c.)⁵. Jednym ze standardów wprowadzonych niniejszą ustawą jest wysłuchanie dziecka w sprawach rodzinnych.

Na wstępie podkreślić trzeba, iż wysłuchanie zdania małoletniego w postępowaniu sądowym i w miarę możliwości uwzględnienie stanowiska dziecka przez organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko w sprawach, które jego dotyczą, stanowi wyraz standardu, zarówno konstytucyjnego – art. 72 ust. 3 Konstytucji RP⁶, jak i prawa

² Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw Dz.U. z 2023 r. poz. 1606;

³ Polityka ochrony dzieci przed krzywdzeniem rozciąga swoje zobowiązania na szereg podmiotów.. W pierwszej kolejności odpowiedzialność spoczywa na rodzicach i opiekunach prawnych dzieci, którzy są obowiązani do zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony przed wszelkimi formami krzywdzenia. Ponadto, instytucje edukacyjne, takie jak szkoły, przedszkola i żłobki mają obowiązek monitorowania dobrostanu dzieci i reagowania na wszelkie sygnały niepokojące. Służby socjalne i organy ochrony praw dziecka również są wzmocnione w swojej roli jako nadzorców i interwentów w przypadkach podejrzenia krzywdzenia dzieci. Nowelizacja wprowadza również większe zobowiązania dla służb zdrowia, w tym pediatrów i pracowników medycznych, do zgłaszania przypadków podejrzenia krzywdzenia dzieci. Obowiązek spoczywa również na organizacjach pozarządowych, klubach sportowych oraz hotelach i obiektach noclegowych. Wszystkie te działania mają na celu stworzenie kompleksowego systemu ochrony dzieci, w którym każdy podmiot ma jasno określoną rolę i odpowiedzialność.

⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U.2023.2809 t.j.

⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U.2024.1568 t.j. ze zm.

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U.1997.78.483 ze zm.

międzynarodowego – art. 12 Konwencji o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.⁷.

W procedurze cywilnej czynność wysłuchania małoletniego nie stanowi środka zmierzającego do uzyskania materiału dowodowego w sprawie, zaś podstawowym jej celem jest poznanie zdania dziecka, które powinno być brane pod uwagę, szczególnie w sprawach, które dotyczą środowiska dziecka, w którym przebywa bądź będzie przebywać.

Celem artykułu jest przeanalizowanie procedury stanowiącej nowe standardy wysłuchania przez sąd dziecka w sprawach rodzinnych pod kątem wprowadzonych zmian proceduralnych.

2. Rozpoczynając rozważania traktujące o „prawach dziecka”, w pierwszej kolejności należy zdefiniować pojęcie „dziecko”, bowiem prawidłowe określenie tego pojęcia ma zasadnicze znaczenie dla wyznaczenia zakresu ochrony jego praw, chociaż do kwestii tej w publikacji odniesiono się ogólnie.

Wskazać należy, iż normy konstytucyjne nie określają pojęcia „dziecka”, jak również w prawie polskim nie istnieje jedna uniwersalna, ogólnosystemowa definicja⁸. Funkcjonują natomiast definicje partykularne, które akcentują różne aspekty charakterystyczne dla konkretnej dyscypliny naukowej⁹. Jak wynika z doktryny, kim innym jest dziecko w powszechnym znaczeniu tego słowa, jak również inaczej pojęcie to rozumiane jest na płaszczyźnie moralnej, biologicznej czy też w ujęciu prawnym, gdzie tworzone są definicje legalne określające granice dzieciństwa poprzez ujęcie temporalne¹⁰.

Przyjmuje się, że 18 lat to granica pełnoletności w prawie polskim¹¹, choć jednocześnie ustawodawca może wprowadzić wyjątki od tej zasady. Takim wyjątkiem jest uznanie za pełnoletnią osoby, która przed ukończeniem 18 roku życia zawarła związek małżeński¹².

⁷ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. Dz.U. 1991, Nr 120 poz. 526.

⁸ I.A. Wieleba, *Zatrudnienie dzieci w celu zarobkowym według polskiego prawa pracy*, Lublin 2014, s. 21.

⁹ M. Szuba, *Definicja dziecka na gruncie art. 3045, Kodeksu pracy – na tle porównawczym*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2018, nr XVIII, s. 379–380.

¹⁰ Na temat definicji „dziecka” zob. szerz. A. Arkuszewska, *Instytucja wysłuchania dziecka w świetle Konstytucji RP*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego, Nr 2 (60)/2021, s. 285.

¹¹ Zob. Wyrok TK z dnia 11 października 2011 r. TK – K 16/10.

¹² W prawie funkcjonuje regulacja dotycząca minimalnej granicy wieku zawarta w ustawie z dnia 23 kwietnia 1964r. Kodeks Cywilny (Dz. U.....). Ustalenie takiej granicy jest istotne z kilku powodów: pozwala na określenie osiągnięcia pełnoletności (ukończone 18 lat lub zawarcie małżeństwa), czy też możliwość posiadania pełnej zdolności do czynności prawnych (brak tej zdolności dla osób, które nie ukończyły 13 lat, ograniczona zdolność do czynności prawnych dla osób w wieku 13–17 lat i pełna zdolność dla osób pełnoletnich — art. 11, 12 i 15 k.c.). Ograniczona zdolność do czynności prawnych oznacza między innymi

Konwencja o Prawach Dziecka w art. 1 definiuje „dziecko” jako każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność .

W rozumieniu ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka „dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności” (art. 2).

Jak podkreślił Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 28 kwietnia 2003r., ochrona praw dziecka należy do „wyjątkowo doniosłych” wartości konstytucyjnych. Celem ochrony jest dobro dziecka, które „stanowi swoistą konstytucyjną klauzulę generalną, której rekonstrukcja powinna się odbywać poprzez odwołanie do aksjologii konstytucyjnej i ogólnych założeń systemowych. [...] Nakaz ochrony dobra dziecka stanowi podstawową, nadrzędną zasadę polskiego systemu prawa rodzinnego, której podporządkowane są wszelkie regulacje w sferze stosunków pomiędzy rodzicami i dziećmi”¹³.

Prawo do wypowiedzi jest jedną z gwarancji procesowych przyznanych stronom i uczestnikom postępowania sądowego, na którą składa się: prawo do wyrażania własnych poglądów, prawo do zabierania głosu, prawo do podejmowania decyzji, prawo do poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji¹⁴. Prawo to przysługuje także dzieciom, co znajduje swoje podstawy we wspomnianej już Konwencji o prawach dziecka, Europejskiej konwencji o wykonywaniu praw dzieci¹⁵, jak również w Konstytucji RP.

Obowiązek wysłuchania wynika przede wszystkim z art. 12 Konwencji o prawach dziecka. Przepis ten stanowi, że: „1. Państwa-Strony zapewniają dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka.. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiadania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa

możliwość bez zgody przedstawiciela ustawowego do podejmowania konkretnych czynności tj: zawierania umów należących do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego (art. 20 k.c.), rozporządzania swoim zarobkiem (art. 21 k.c. i art. 101 § 2 k.r.o.), rozporządzania przedmiotami majątkowymi oddanymi tej osobie do swobodnego użytku (art. 22 k.c. i art. 101 § 2 k.r.o.).

¹³ Wyrok TK z dnia 28 kwietnia 2003 roku, K 18/02, OTK-A 2003/4/32.

¹⁴ K. Borkowska, *Prawo dziecka do wypowiedzi a jego udział w postępowaniu cywilnym w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2011, nr 2, s. 27.

¹⁵ Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci, sporządzona w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 r. Dz.U. 2000, Nr 107 poz. 1128.

wewnętrznego”. Na uwzględnianie tej regulacji wskazuje także Sąd Najwyższy¹⁶. Realizacja tego obowiązku wynika również z Rekomendacji nr R/84/4 Komitetu Ministrów Rady Europy z 28 lutego 1984 r. w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej, zawierającej postulat zapoznania się ze stanowiskiem dziecka skierowany do organu podejmującego decyzje w sprawie obowiązków rodzicielskich: „Właściwy organ zobowiązany do podjęcia decyzji w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej lub jej wykonywania, dotyczącej podstawowych interesów dziecka, powinien zapoznać się z jego stanowiskiem, o ile stopień dojrzałości dziecka na to pozwala”.

Fundamentalną normę, regulującą kwestie ochrony praw dziecka w polskim systemie prawnym stanowi art. 72 Konstytucji RP. Wskazać trzeba, iż w literaturze przyjmuje się, iż dziecko jest odrębnym podmiotem konstytucyjnych praw i wolności¹⁷. Zatem wskazana norma konstytucyjna reguluje kwestie ochrony praw dziecka, jak również konstytuuje zasadę jego dobra, stanowi jednocześnie „samoistną wartość konstytucyjną”¹⁸ i zarazem element szerszej koncepcji ochrony praw człowieka i osoby¹⁹.

Konstytucyjny standard udziału dziecka (głównie w postępowaniu sądowym) wyznacza art. 72 ust. 3 Konstytucji RP. W myśl przytoczonej regulacji, w toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka, co znalazło właśnie między innymi odzwierciedlenie w ustanowieniu nowych standardów wysłuchania dziecka wprowadzonych do systemu prawa, które mają na celu zwiększenie ochrony małoletnich. Zatem ww. przepis jest kluczowy, nie tylko dlatego, że może być stosowany bezpośrednio (por. art. 8 ust. 2), a również z uwagi na to, że tworzy prawo podmiotowe dziecka, którego treścią jest obowiązek wysłuchania małoletniego, aby jego głos był słyszany, rozumiany. Zgodnie z treścią przywołanej normy konstytucyjnej, prawo dziecka do wyrażenia własnych poglądów stanowi istotny aspekt jego uczestniczenia w życiu społecznym, korzystny z punktu widzenia dziecka, rodziny i społeczeństwa, ale stanowi również gwarancję procesową przedstawienia poglądów dziecka²⁰.

¹⁶ Postanowienie SN z 15.12.1998 r., I CKN 1122/98, OSNC 1999/6, poz. 119.

¹⁷ E.H. Morawska, *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP. Uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2007, nr 4, s. 126.

¹⁸ Por. uzasadnienie do wyroku TK z 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, Legalis 815910.

¹⁹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2014, s. 98–99.

²⁰ Por. orzeczenie SN z 16 grudnia 1997, III CZP 63/97, Legalis 32030.

3. Jak już wspomniano zmiany w przepisach dotyczących wysłuchania małoletnich w sprawach rodzinnych wprowadzają nowe standardy, które mają na celu poprawę jakości postępowań sądowych z udziałem dzieci, jak również lepsze uwzględnianie interesów i potrzeb małoletnich. Instytucja wysłuchania dziecka jest niezbędna dla zapewnienia podstawowych jego praw oraz stanowi jednocześnie element jego prawa do ochrony w postępowaniach prawnych, które bezpośrednio jego dotyczą tj.: kontakty z rodzicami, miejsce zamieszkania, czy też sprawy związane z rozwodem i separacją rodziców.

O wysłuchaniu małoletniego stanowi art. 216¹ k.p.c. Przepis ten, jak już wskazywano, statuuje wyraz standardu, konstytucyjnego art. 72 ust. 3 Konstytucji RP, jak również prawa międzynarodowego art. 12 Konwencji o prawach dziecka²¹.

Zgodnie z art. 216¹ k.p.c.²², sąd w sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka wysłucha go oraz stosownie do okoliczności uwzględni jego zdanie i rozsądne życzenie. Podkreślić trzeba, iż zgodnie ze wskazanym przepisem, istotne znaczenie dla przeprowadzenia czynności wysłuchania ma rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka. Spełnienie ww. przesłanek musi być ocenione przez sąd w świetle okoliczności sprawy w odniesieniu do konkretnego małoletniego dziecka²³. Decyzja, czy w sprawie należy wysłuchać małoletniego dziecka, podejmowana jest w odniesieniu do kryteriów okoliczności konkretnej sprawy, wymaga ona zgromadzenia obiektywnych i istotnych informacji, które pozwalają na ochronę praw dziecka i zapewnienie jego prawidłowego rozwoju²⁴. Ze względu na to, że wysłuchanie dziecka stanowi czynność procesową, zarówno o jej przeprowadzeniu, jak i pominięciu decyduje sąd, a więc skład orzekający sądu, a nie jego przewodniczący²⁵. Mając zatem na uwadze powyższe, decyzja o wysłuchaniu małoletniego powinna znajdować oparcie w szeroko pojętej zasadzie dobra dziecka, która stanowi fundamentalną zasadę prawa rodzinnego.

Zgodnie z treścią zawartą w przepisach art. 216¹ § 2 k.p.c. i art. 576 § 2 k.p.c., sąd wysłuchując małoletniego powinien uwzględnić rozsądne życzenia dziecka. Życzenia te [...] mają być doraźne, związane z wysłuchaniem, a nie odnosić się do przebiegu

²¹ K. Weitz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, komentarz do art. 216¹.

²² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm.), dalej jako k.p.c. Art. 216¹ § 1 zmieniony przez art. 2 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 28 lipca 2023 r. (Dz.U.2023.1606) zmieniającej nin. ustawę z dniem 15 lutego 2024 r.

²³ Wyrok SN z 13.12.2013 r., SNO 35/13, LEX nr 1409019.

²⁴ E. Gapska, *Czynności decyzyjne sądów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 39.

²⁵ Por. wyrok SN z dnia 13 grudnia 2013 r., LEX nr 1409019.

postępowania sądowego czy wyniku sprawy²⁶. Jeśli wysłuchiwane dziecko jest w stanie sprecyzować swoje potrzeby, odczucia czy już wyartykułowane życzenia, to [...] trzeba dać mu szansę wpłynięcia samemu na swój los. Należy jednak mieć na uwadze, że dziecko bardzo różnie postrzega rzeczywistość w zależności od wieku. Zadawane pytania małoletniemu dziecku, powinny być postawione w taki sposób, aby to sędzia mógł sam wywnioskować z jego wypowiedzi o tym, gdzie się dobrze czuje czy z kim się chętniej bawi. Najważniejsze jest jednak, aby dziecko jak najwięcej od siebie powiedziało o własnych życzeniach. [...] Nie można dopuścić, aby pytania sędziego implikowały odpowiedzi²⁷.

Wskazać należy, iż zgodnie z omawianym przepisem, sąd może jednak odstąpić od czynności, jeśli dziecko odmawia udziału w wysłuchaniu.

Formułując wniosek dowodowy o wysłuchanie małoletniego, strona winna wskazać cel i racjonalne przesłanki zastosowania w danej sprawie art. 216¹ § 1. Wysłuchanie nie jest przesłuchaniem w charakterze świadka. Omawiany przepis służy realizacji normy zawartej w art. 72 ust. 3 Konstytucji RP, która nakłada na organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko obowiązek wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka. W odniesieniu do uwzględnienia zdania dziecka (art. 216¹ § 2) sąd rozważa okoliczności sprawy dotyczące osoby dziecka oraz zakres, w jakim może uwzględnić rozsądne jego życzenia. Wykładnia celowościowa każe relatywizować stosowanie tego przepisu jedynie do stanów faktycznych, dla których zdanie dziecka jest prawnie relewantne²⁸.

Artykuł 216¹ § 1 ma także zastosowanie w sprawach dotyczących ustalania praw niemajątkowych związanych z władzą rodzicielską, a więc w sprawach o rozwód, separację, ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, unieważnienie uznania dziecka lub rozwiązanie przysposobienia²⁹.

Podkreślić trzeba, że wysłuchanie dziecka może nastąpić tylko raz w toku postępowania, chyba że dobro dziecka wymaga ponownego przeprowadzenia tej czynności lub potrzebę ponownego wysłuchania zgłasza małoletni. Wówczas czynność przeprowadza ten sam sąd, chyba że jest to niemożliwe lub stoi temu na przeszkodzie dobro dziecka (art.

²⁶ J. Zajączkowska, *Głos dziecka na wokandzie - o instytucji wysłuchania małoletniego*, *Palestra* 2013/7-8/56-67.

²⁷ Tamże.

²⁸ Zob. wyrok SA w Gdańsku z 20.01.2016 r., V ACa 607/15, LEX nr 2052629.

²⁹ Zgodnie z art. 576 § 3 k.p.c. te same zasady wysłuchania w sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka obowiązują w postępowaniu nieprocesowym; zob. E. Stefańska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. M. Manowska, Warszawa 2015, komentarz do art. 2161.

216¹ § 2 k.p.c.). Sąd, odstępując od wysłuchania małoletniego, ma obowiązek, najpóźniej przed zakończeniem postępowania, wskazać przyczyny, które spowodowały, iż czynność ta nie została przeprowadzona. Powyższe okoliczności muszą zostać zawarte w protokole posiedzenia lub rozprawy. Normy zawarte w przepisie art. 216¹ k.p.c. oraz art. 576 § 2 k.p.c. nie wyłączają ani nie zawieszają na czas trwania postępowania art. 95 § 4 k.r.o (zakres władzy rodzicielskiej)³⁰. Wskazać należy, iż w sytuacji, gdy konflikt między rodzicami wygasa i zawarta zostaje ugoda bądź w sprawie o rozwód lub separację cofnięto pozew, to obowiązek wysłuchania dziecka co do zasady ustaje.

Procedura wysłuchania małoletniego konkretyzuje się w znowelizowanym przepisie art. 216² k.p.c.³¹. Przywołany przepis reguluje sposób, w jaki ma przebiegać wysłuchanie dziecka przez sąd. Nowe standardy przewidują, że wysłuchanie małoletnich powinno odbywać się w sposób, który zapewni dziecku komfort i poczucie bezpieczeństwa, a więc proces wysłuchania powinien być jak najmniej stresujący dla małoletniego. Zatem mając na uwadze powyższe dziecko nie jest konfrontowane bezpośrednio z rodzicami, jak również z opiekunami prawnymi w trakcie przeprowadzania czynności, a sam przebieg wysłuchania ma być jak najbardziej przyjazny i dostosowany do potrzeb małoletniego.

Przywołany przepis stanowi, że co do zasady, wysłuchanie dziecka następuje na posiedzeniu niejawnym, które odbywa się w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu. Jeżeli jednak dobro dziecka tego wymaga, to czynność wysłuchania może się odbyć poza siedzibą sądu. Jak już wskazywano miejsce wysłuchania dziecka powinno zapewniać mu poczucie bezpieczeństwa, swobodę wypowiedzi i formułowania myśli oraz sprzyjać uważności i koncentracji. Ustawodawca wykluczył możliwość przeprowadzenia wysłuchania małoletniego w gabinecie sędziego lub na sali rozpraw.

W art. 216² § 2 ustawodawca wskazał także krąg podmiotów, które oprócz sędziego mogą brać udział w wysłuchaniu dziecka i ograniczył je wyłącznie do udziału biegłego psychologa, jeżeli zachodzą przesłanki wymienione w przepisie. Dzieje się to wówczas, gdy z uwagi na stan zdrowia, rozwój umysłowy lub wiek dziecka niezbędne jest zapewnienie małoletniemu pomocy psychologicznej podczas wysłuchania bądź zachodzi

³⁰ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809 z późn. zm.), dalej jako k.r.o.

³¹ Art. 216² k.p.c. został dodany ustawą z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw Dz.U. z 2023 r. poz. 1606.

konieczność udzielenia pomocy sędziemu przeprowadzającemu czynność w zakresie rozpoznania potrzeb dziecka podczas wysłuchania.

Czynność wysłuchania dziecka, z uwagi na jej charakter, nie jest rejestrowana za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk. Z przebiegu wysłuchania sędziego ma obowiązek sporządzenia notatki urzędowej³².

W czynności wysłuchaniu dziecka nie mogą uczestniczyć inne osoby poza sędzią. Należy podkreślić, na co już wskazywano, że podczas wysłuchania w żadnym wypadku nie mogą być obecni rodzice małoletniego lub osoby ich reprezentujące. Obecność ww. osób stwarza możliwość postawienia dziecka w niekomfortowej sytuacji i wywołania w małoletnim wewnętrznego przymusu, aby zadowolić osobę lub osoby bliskie, wskutek poczucia lojalności.

Jak wskazywano, w wyjątkowych przypadkach w czynności wysłuchania dopuszczalny jest udział psychologa³³. Dzieje się tak wówczas, gdy wskazuje na to wiek dziecka, występujące zaburzenia rozwojowe, czy znaczące problemy w funkcjonowaniu emocjonalnym. Takie uwarunkowania mogą również stanowić podstawą do odstąpienia od wysłuchania.

W związku z tym, że wysłuchanie małoletniego jest jego prawem, dziecko może również odmówić udziału w tej czynności. Nadrzędną wartością jest bowiem zadbanie o dobro małoletnich osób uczestniczących w procedurach prawnych.

Wskazać także należy, iż przepisy dotyczące wysłuchania dziecka nie wskazują, aby sąd miał być związany opinią rodziców w tej kwestii, bowiem jak już wspomniano, obowiązek wysłuchania wynika przede wszystkim z art. 12 Konwencji o prawach dziecka.

W literaturze można spotkać się z interesującym poglądem nakładającym na sąd obowiązek weryfikacji, czy rodzice zapoznali się ze zdaniem swojego dziecka przed podjęciem ważnych decyzji dotyczących osoby małoletniego lub jego majątku³⁴, czy też

³² Sposób przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka oraz warunki, jakim mają odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich wysłuchań, mając na względzie konieczność zapewnienia swobody wypowiedzi i poczucia bezpieczeństwa wysłuchiwanym dzieci określi Minister Sprawiedliwości w drodze rozporządzenia.

³³ D. Rutkowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Art. 1–505(39). Tom I, red. O. M. Piaskowska, Warszawa 2024, art. 216².

³⁴ Na kwestię tę wskazywał J. Rohmann, *Anhörung des Kindes und der Eltern sowie die Bekanntgabe der Entscheidung an das Kind als kommunikativer Prozess*, „Familie Partnerschaft Recht” 2013, s. 464 i n. – beck-online 7.01.2020. W artykule poruszono problem wysłuchania dziecka i rodziców, jak również potrzebę przekazania treści orzeczenia dziecku jako celowy proces komunikacyjny. Autor (psycholog) zwrócił uwagę, że sędzia wysłuchując małoletniego, przechodzi do specyficznego badania, pytając dziecko, kiedy i w jaki sposób dowiedziało się o separacji rodziców. Powinien zbadać też, co rodzice powiedzieli dziecku i w jaki sposób. Przy okazji sędzia ma okazję dowiedzieć się, co dziecko myślało i czego się obawiało. Sąd kontroluje więc sposób sprawowania władzy rodzicielskiej, badając, czy rodzice zapytali o poglądy dziecka na temat

nie. Zatem na rodzicach ciąży także obowiązek wysłuchania dziecka przed powzięciem decyzji w istotnych sprawach dotyczących dziecka lub majątku, co ma także swoje podstawy prawne. Mianowicie obowiązek został sformułowany art. 72 ust. 3 Konstytucji RP odnosi także do rodziców dziecka. Nadto k.r.o. nakłada na rodziców obowiązek wysłuchania dziecka przed podjęciem decyzji w ważniejszych sprawach jego dotyczących oraz nakazuje im uwzględniać rozsądne życzenia dziecka (art. 95 § 4).

Zgodnie z art. 576 § 3 k.p.c. te same zasady wysłuchania w sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka obowiązują w postępowaniu nieprocesowym.

W dniu 26 października 2024r. weszło w życie rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 2024r. w sprawie sposobu przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka oraz warunków, jakim mają odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich wysłuchań³⁵. Rozporządzenie określa: sposób przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka na podstawie art. 216¹ § 1 i § 3 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego oraz warunki, jakim mają odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania wysłuchań dziecka na podstawie art. 216¹ § 1 i § 3 k.p.c. Przepisy rozporządzenia dotyczą wszystkich dzieci z uwzględnieniem tych ze szczególnymi potrzebami. Należy wskazać na najważniejsze regulacje, które znalazły się w rozporządzeniu. Przede wszystkim, w pierwszej kolejności sąd przygotowując wysłuchanie powinien ustalić czy rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka pozwalają na przeprowadzenie wysłuchania, czy potrzebny będzie psycholog, a także jak funkcjonuje dziecko np. jaka jest pora optymalnej aktywności poznawczej dziecka. W przypadku dzieci niewładających językiem polskim, dzieci posługujących się polskim językiem migowym (PJM) oraz dzieci ze szczególnymi potrzebami w komunikowaniu się, sąd uwzględnia okoliczność, że wypowiedzi będą wymagały przetłumaczenia, lub stwierdzi konieczność korzystania z komunikacji wspomagającej i alternatywnej.

Jak już wspomniano w rozporządzeniu uregulowano kwestie postępowania z dziećmi ze szczególnymi potrzebami. Mianowicie dzieci w spektrum autyzmu czy z niepełnosprawnością intelektualną mogą wcześniej obejrzeć miejsce, w którym odbędzie

problemu występującego w rodzinie, jego samopoczucie lub życzenia. Istotne jest zalecenie, aby sędzia rodzinny kontrolował, czy rodzice dali dziecku możliwość wypowiedzenia się w ważnych dla niego kwestiach, cyt. za: M. M. Cieśliński, Sądowe wysłuchanie dziecka a stanowisko jego rodziców, PS 2021, nr 1, s. 45-58.

³⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 października 2024r. w sprawie sposobu przygotowania i przeprowadzenia wysłuchania dziecka oraz warunków, jakim mają odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich wysłuchań, Dz.U.2024.1579.

się wysłuchanie, co z jednej strony może pomóc im w oswojeniu się z nową sytuacją, a z drugiej - dostosować miejsce wysłuchania do potrzeb dziecka. Powinna się tam znajdować woda i chusteczki higieniczne. Jeżeli uzasadniają to potrzeby dziecka, to zapewnia się mu także materiały ułatwiające rozmowę np. kredki, papier, zabawki antystresowe. Podczas wysłuchania dziecka w spektrum autyzmu należy unikać bodźców mogących rozpraszać jego uwagę.

Z rozporządzenia wynika, iż sędzia podczas wysłuchania nie używa stroju służbowego. Dzieci, u których występują zaburzenia psychiczne lub zaburzenia rozwojowe, oraz dzieci, które nie ukończyły 13 lat, wysłuchuje się w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach (na terenie sądu lub poza jego siedzibą), spełniających określone warunki m.in. jasne i stonowane barwy ścian, dostosowane do dziecka meble, wykładzina na ścianach, możliwość poruszania się po pomieszczeniu,

Jeżeli tego samego dnia przewiduje się wysłuchanie rodzeństwa, to wysłuchanie dzieci powinno nastąpić kolejno po sobie. Pytania zadawane dziecku powinny być proste, bez przerośnięć. Podczas wysłuchania należy obserwować reakcje i emocje dziecka np. zdenerwowanie czy zmęczenie i reagować odpowiednio do danej sytuacji.

4. Ustawa "kamilkowa" wprowadziła istotne zmiany w zakresie ochrony praw dzieci w polskim systemie prawnym.

Oceniając zmiany w przepisach dotyczących wysłuchania małoletnich w sprawach rodzinnych stwierdzić trzeba, iż wprowadzają one z całą pewnością nowe standardy, które mają na celu poprawę jakości postępowań sądowych z udziałem dzieci oraz lepsze uwzględnianie ich zdania, a co za tym idzie, interesów i potrzeb w sposób adekwatny do wieku dziecka. Nadto przyczyniają się do lepszej realizacji praw dziecka oraz wsłuchania się w jego głos. Podmiotowość osób małoletnich na tle aktualnych rozwiązań prawnych stanowi nierozłączny element każdego postępowania w sprawach rodzinnych. Prawo dziecka do wypowiedzi realizowane jest na wielu płaszczyznach – począwszy od wyrażania swoich opinii w rodzinie, określania swoich uczuć, emocji, podczas rozmów z bliskimi, uczestnictwa w procedurach prawnych, w szczególności w tych sprawach, które dotyczą bezpośrednio małoletniego. Ustawodawca dostrzegł, iż wysłuchanie dziecka może zatem skutecznie zwiększyć partycypację dzieci w postępowaniach sądowych, co powinno przyczynić się również do zwiększenia ich bezpieczeństwa.

Nowe standardy wprowadzają wyraźne wskazanie, że w każdej decyzji sądowej w sprawach rodzinnych, szczególnie w sprawach dotyczących małoletnich, należy kierować

się zasadą najlepszego interesu dziecka. Oznacza to, że sądy mają obowiązek uwzględniać nie tylko formalne aspekty prawa, ale przede wszystkim dobro dziecka – zarówno jego zdrowie fizyczne, emocjonalne, jak i stabilność życiową.

Nowe przepisy dotyczące wysłuchania małoletniego zostały skonstruowane w taki sposób aby zapewnić dziecku komfort i poczucie bezpieczeństwa oraz zapobiec w wywołaniu u niego stresu związanego z przeprowadzeniem tej czynności. Zwiększają również ochronę małoletnich przed próbami manipulacji i presji ze strony rodziców, bowiem w świetle nowych przepisów, sądy mają obowiązek zapobiegać sytuacjom, w których dziecko mogłoby być narażone na stresujący lub szkodliwy wpływ rodziców w toku postępowania.

Zatem, kluczowe elementy nowych standardów, które zostały wdrożone do systemu prawa przez polskiego ustawodawcę tj. umożliwienie dzieciom aktywnego udziału w postępowaniach sądowych, które dotyczą bezpośrednio ich interesu, wyeliminowanie w miarę możliwości stresujących sytuacji, zapewnienie specjalistycznej pomocy, a także zasada najlepszego interesu, zapewniają dzieciom zwiększoną ochronę oraz stanowią wyraz respektowania ich prawa do wypowiedzi, które statuuje prawo międzynarodowe, jak również polska ustawa zasadnicza.

BIBLIOGRAFIA:

- Arkuszevska A, *Instytucja wysłuchania dziecka w świetle Konstytucji RP*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego, nr 2 (60)/2021;
- Borkowska K., *Prawo dziecka do wypowiedzi a jego udział w postępowaniu cywilnym w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2011, nr 2;
- Cieśliński M.M., *Sądowe wysłuchanie dziecka a stanowisko jego rodziców*, PS 2021, nr 1, s. 45-58.
- Gapska E., *Czynności decyzyjne sądów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010;
- Garlicki L, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2014, s. 98–99.
- Morawska E. H, *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP. Uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2007, nr 4, s. 126.
- Szuba M, *Definicja dziecka na gruncie art. 3045, Kodeksu pracy – na tle porównawczym*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2018, nr XVIII, s. 379–380.
- Rutkowski D., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505(39)*. t. I, red.

O. M. Piaskowska, Warszawa 2024, art. 216²;

Stefańska E., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. M. Manowska, Warszawa 2015, komentarz do art. 216¹.

Weitz K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, komentarz do art. 216¹; Wieleba I.A., *Zatrudnienie dzieci w celu zarobkowym według polskiego prawa pracy*, Lublin 2014;

Zajączkowska J., *Głos dziecka na wokandzie - o instytucji wysłuchania małoletniego*, Palestra 2013/7-8/56-67.